

Rackovítí (Laridae) a rybákovítí (Sternidae) Tachovska

Gulls and terns of the Tachov region

Pavel Řepa

Správa CHKO Slavkovský les, Hlavní 504, 353 01 Mariánské Lázně;
e-mail: pavel.repa@nature.cz

Úvod

Rackovítí (Laridae) a rybákovítí (Sternidae) jsou skupinami vodních ptáků, u nichž došlo v průběhu několika posledních desetiletí v ČR k výrazným změnám. Asi nejmarkantnější je úbytek nejpočetnějšího druhu – racka chechtavého (*Larus ridibundus*), zjištěný pro celé území ČR (ŠTASTNÝ & BEJČEK 1993, ŠTASTNÝ *et al.* 2006) a doložený i v mnoha dílčích oblastech naší republiky, ať již v jižních Čechách (KLOUBEC 2002), na jižní Moravě (CHYTL & MACHÁČEK 2000), ve východních Čechách (ŠTANCL & ŠTANCLOVÁ 1987), nebo ve středních Čechách (URBÁNEK 2003). I další druhy patřící do této skupiny prodělaly v této době změny početnosti, a to jak nárůst (např. racek černohlavý, *Larus melanocephalus*, rybák obecný, *Sterna hirundo*), tak i pokles (např. rybák černý, *Chlidonias niger*) (ŠTASTNÝ *et al.* 2006).

Z padesátých a šedesátých let minulého století je nejdůležitějším pramenem, v němž je dotčen i výskyt racků a rybáků v oblasti Tachovské brázdy v západních Čechách, práce TESAŘE (1967) o avifauně Tachovska. Kromě toho je k dispozici přehled ptactva přírodní rezervace Anenské rybníky, kde je obsažena také informace o tamní hnízdní kolonii racků chechtavých (URBÁNEK & KONOPKA 1961). Jinak tato oblast pozornosti ornitologů unikala. Od roku 1967 bylo zahájeno podrobné sledování avifauny okresu Tachov pracovníky nově vzniklého přírodovědného oddělení Okresního muzea v Tachově. Dlouhodobým sledováním této oblasti pracovníky muzea a aktivem dobrovolných spolupracovníků byly získány dosti podrobné údaje o avifauně okresu Tachov, zejména o vodním ptactvu. Mnohé z těchto poznatků byly již publikovány (např. ŘEPA 1974, 1975, 1979b, 1979c, 1987, 1989, 2009). V archivu muzea je uložen značný počet dalších doposud nepublikovaných údajů o výskytu a vývoji početnosti vodního ptactva v letech 1967–2001. Mezi těmito údaji jsou zastoupeny i ty, které se týkají racků a rybáků. Přitom právě tyto druhy mnohdy prošly v dané oblasti významnými změnami. Proto v tomto příspěvku shrnuji získané poznatky o raccích a rybácích na území bývalého okresu Tachov z let 1967–2001.

Sledované území

Sledovány byly především rybníční soustavy v okolí Plané u Mariánských Lázní, Starého Sedliště a Boru, které jsou v středu geomorfologické jednotky Tachovská brázda, vyplňující nižší část západní poloviny okresu Tachov (Plzeňský kraj). Dále byly příležitostně navštěvovány i menší vodní nádrže, především rybníky jak v okrajích Tachovské brázdy, tak i v dalších územích (Český les – v nejzápadnější části okresu u státní hranice, Tepelská plošina – v SV části okresu S od toku Mže a Plzeňská pahorkatina – v JV části okresu J od Mže).

Tab. 1: Přehled pravidelně kontrolovaných rybníků. Kategorie rozlohy: M – malé rybníky, S – střední rybníky, V – velké rybníky; charakter okolí: P – polní rybníky, S – rybníky se stromy, U – rybníky u lesa a L – lesní rybníky; typ litorálních porostů: VS – vysoké souvislé, VF – vysoké fragmentární, NS – nízké souvislé a NF – nízké fragmentární (definice charakteristik prostředí viz Metodika).

Tab. 1: The overview of regularly visited fishponds. Size categories: M – small fishpond, S – medium fishpond, V – large fishpond; fishpond surroundings: P – field fishpond, S – fishpond with trees, U – fishponds near forests, and L – fishpond in forest; type of littoral vegetation: VS – high continuous, VF – high fragmented, NS – low continuous, and NF – low fragmented (the characteristics are described in Methods).

Název / Name	Katastrální území / Village, town	Rozloha (ha) / area	Kategorie rozlohy / Area category	Charakter okolí / Surrounding habitat	Typ litorálních porostů / Type of marsh-vegetation
Horní	Holubín	6,0	M	U	NF
Prostřední	Holubín	7,0	M	U	NF
Dolní	Holubín	8,5	M	U	NF
Regent	Dolní Kramolín	51,0	V	U	NF
Kalný (Mýtný)	Chodová Planá	17,5	S	S	NH
Nový	Planá	5,5	V	S	NF
Anenský	Planá	19,5	S	S	NF
Labuť	Planá	26,5	V	S	NF
Andělský	Tisová u Tachova	9,0	M	P	NS
Pijavka	Tisová u Tachova	1,5	M	P	VS
Dlouhý (Bezděkovský)	Staré Sedliště	12,0	S	P	NF
Choboty (Borský)	Tisová u Tachova	26,0	V	U	VS
Velký Podveský	Tisová u Tachova	13,0	S	P	VF
Malý Podveský	Tisová u Tachova	2,5	M	P	VS
Starý	Tisová u Tachova	5,0	M	P	NS
Dřevěný	Jemnice	5,0	M	U	VS
Velký Jemnický	Jemnice	21,5	V	S	VS
Malý Jemnický	Jemnice	4,5	M	P	NF
Závesní	Jemnice	2,5	M	P	NS
Březový	Jemnice	17,0	S	U	NF
Malý Hlinenský	Jemnice	13,0	S	P	NF
Velký Hlinenský	Jemnice	18,0	S	P	VF
Modrý	Ostrov u Tachova	51,0	V	L	NF
Nový	Staré Sedliště	27,0	V	U	VF
Mělký	Staré Sedliště	15,5	S	P	NS
Suchá	Lhota u Tachova	12,0	S	U	NF
Silniční	Lhota u Tachova	9,0	M	P	NF
Pískový	Lhota u Tachova	12,0	S	P	NF

Tab. 1: pokračování.*Tab. 1: continued.*

Název / Name	Katastrální území / Village, town	Rozloha (ha) / area	Kategorie rozlohy / Area category	Charakter okolí / Surrounding habitat	Typ litorálních porostů / Type of marsh- vegetation
Ovčárenský (Šídlavský)	Čečkovice	10,5	S	P	VS
Bachor (Liščí)	Čečkovice	25,5	V	P	NF
Chodský (Šibeniční)	Bor	8,5	M	P	NS
Tážný	Bor	16,0	S	S	NF
Obora	Bor	14,5	S	S	NF
Novodvorský (Dvorský)	Bor	16,0	S	Pi	NF
Prádlo	Boječnice	25,5	V	S	VF
Cihelna	Bor	2,0	M	S	VF
Počátek	Bor	12,0	S	P	VF
Sahara	Bor	13,0	S	P	NF

Podrobnější popis okresu Tachov je uveden v pracích NOVÉHO (1978) a ŘEPY (1979a). Oblast Tachovské brázdy, z níž pochází drtivá převaha pozorování, je plochá parovina o nadmořské výšce 480–500 m n.m. Je poměrně hustě osídlena, ovšem vesnice mají jen malý počet obyvatel. Lesnatost území nepřesahuje 40 %, přičemž jde vesměs o menší komplexy borových lesů a plocha jednotlivých souvislých úseků lesa obvykle nepřesahuje 200 ha. Otevřená krajina je velmi intenzivně zemědělsky využívána a ve sledovaném období byla provedena rozsáhlá odvodnění pozemků a jejich scelování. V době do roku 1990 výrazně ubyly travní porosty a zvýšil se podíl orné půdy. Sledované území odpovídá kvadrátům 6142, 6242 a 6342 mapovací sítě.

Pravidelně navštěvované rybníky v Tachovské brázdě jsou popsány v tab. 1. Pro hodnocení jsem rybníky rozdělil do kategorií podle tří hledisek:

- 1) velikost: malé (do 10 ha plochy), střední (mezi 10 a 20 ha plochy) a velké (nad 20 ha plochy)
- 2) charakter okolí: polní – otevřená pole a louky lemují více než 60 % obvodu, se stromy – na více než 40 % obvodu jsou stromy, jejich skupiny nebo menší porosty, u lesa – na více než 40 % obvodu je souvislý les, lesní – více než 80 % obvodu pokrývá les
- 3) typ litorálních porostů: souvislé vysoké – po téměř celém obvodu pás porostů rákosu a/nebo orobince, fragmentární vysoké – porosty rákosu a orobince tvoří několik oddělených ostrůvků, zbytek litorálu je více nebo méně zarostlý nízkými porosty (viz dále), souvislé nízké – nízké porosty (ostřice, skřipina, sitiny, zblochan apod.) lemují většinu obvodu a dosahují aspoň místy větší šíře, fragmentární nízké – nízké porosty jsou jen pomístně (do 40 % obvodu rybníka) a většinou nedosahují větší.

Podíly ploch jednotlivých typů nádrží k ploše jejich celého sledovaného souboru jsou uvedeny v tab. 2.

Tab. 2: Zastoupení jednotlivých typů rybníků v pravidelně sledovaném souboru lokalit. Definice charakteristik prostředí viz Metodika.

Tab. 2: The distribution of each type of fishpond in a regularly visited set of localities. The characteristics are described in Methods.

Charakteristika prostředí / <i>Habitat characteristic</i>	Počet / <i>Number</i>	Rozloha rybníků (ha) / <i>Area of fishponds</i>	Podíl z celkové rozlohy (%) / <i>Proportion of the total area</i>
Velikost / <i>Area</i>			
velké / <i>large</i>	8	254,0	45,2
střední / <i>medium-sized</i>	16	231,5	41,2
malé / <i>small</i>	14	76,5	13,6
Okolní prostředí			
polní / <i>within the fields</i>	19	203,0	36,1
se stromy / <i>with trees</i>	9	148,5	26,4
u lesa / <i>by the forest</i>	9	159,5	28,4
lesní / <i>within the forest</i>	1	51,0	9,1
Litorální porosty / <i>Littoral vegetation</i>			
vysoké souvislé / <i>high, continuous</i>	6	62,0	11,0
vysoké fragmentární / <i>high, fragmentary</i>	5	85,5	15,3
nízké souvislé / <i>low, continuous</i>	5	40,5	7,2
nízké fragmentární / <i>high, fragmentary</i>	22	374,0	66,5

Materiál a metodika

Prezentovaná data pochází z let 1967–2001. Poznatky o raccích a rybácích byly získávány zejména při jednotlivých cílených průzkumech ornitofauny. Byla to hlavně sledování avifauny rezervace Anenské rybníky v letech 1970–1975 (ŘEPA 1975, 1979b), sledování vodního ptactva na rybnících Tachovské brázdy v letech 1973–1991 (ŘEPA 1987, 1989), případně sčítání metodou dvou kontrol podle MUSILA (1996) v letech 1992–2002 navazující na předchozí sledování. Dále byla využita i případná další pozorování učiněná autorem, dobrovolnými spolupracovníky z aktivu při Okresním muzeu v Tachově, nebo členy stráže ochrany přírody okresu Tachov (František Šebor, Karel Machač, Jaroslav Vild, Petr Křížek, Jiří Veselý, Zdeněk Veselý, Jaroslav Král, Pavel Kopta a Martin Pudil).

V letech 1973–1991 byly sledované rybníky navštěvovány v době od dubna do července pravidelně dvakrát měsíčně a při obchůzce všech rybníků byly zaznamenávány všichni vyskytující se jedinci všech druhů racků a rybáků. V letech 1993–2001 byly rybníky navštíveny vždy v polovině dubna, května a června a bylo provedeno sčítání metodou dvou kontrol (MUSIL 1996). Hnízdní kolonie racků byly zjišťovány v celém území i mimo pravidelně sledované rybníky (podle informací dobrovolných spolupracovníků). Při kon-

trolách kolonií bylo cílem co nejúplněji sečíst všechna hnízda a zjistit velikost snůšky. Na několika koloniích, kde byla hnízda těžko přístupná, bylo sčítání hnízd upřesněno sečtením všech samic sedících na snůškách při pozorování triedrem ze vzdálenosti do 100 m. Nezdařilo se sledovat osudy jednotlivých hnízd tak podrobně, aby bylo možno zjistit datum snesení prvního vejce. Průběh hnízdění proto byl proto hodnocen podle počtu aktivních hnízd v jednotlivých kontrolních termínech. Racek chechtavý má téměř vždy v úplné snůšce tři vejce. Případy s čtyřmi či dvěma vejci jsou výjimečné (KLÍMA 1964), proto byly s jistým zjednodušením snůšky s jedním či dvěma vejci považovány za snůšky neúplné. V mimohnízdním období byly všechny rybníky navštíveny rovněž dvakrát měsíčně a bylo provedeno sčítání všech jedinců pozorovaných při obejití obvodu rybníku.

U racka chechtavého byl jako základ pro hodnocení použit celkový počet jedinců přítomných na všech 38 pravidelně sledovaných rybnících v jednom sčítání. Z těchto údajů byly vypočteny pro hodnocení změn početnosti v průběhu roku průměry pro jednotlivé měsíce. Pro zhodnocení změn početnosti z roku na rok byly vypočteny průměry z měsíců seskupených tak, aby zhruba odpovídaly jednotlivým obdobím v sezóně: březen – jarní průtah, duben, květen, červen – hnízdí období, červenec a srpen – pohnízdí období. Měsíce odpovídající podzimnímu období nebyly do hodnocení zahrnuty, protože raci chechtaví se v nich vyskytovali jen ojediněle. U dat příletu bylo pro každé datum stanoveno, o kolikátý den v roce od 1. ledna se jedná, z těchto hodnot vypočten průměr a po zaokrouhlení převeden na kalendářní datum.

Výsledky

Racek chechtavý (*Larus ridibundus*)

Pravidelně hnízdící druh. Hnízdiště byla výhradně na hlavní rybníční soustavě v Tachovské brázdě, výjimečně i na menším rybníce mimo hlavní soustavu (rybník Týnecký u Týnce; viz tab. 3). V ostatních částech okresu nebyla žádná hnízdí kolonie nalezena. Hnízdí kolonie se pravidelněji vyskytovaly na celkem sedmi rybnících a to ve všech částech Tachovské brázdě. Byla zjištěna dvě centra výskytu hnízdí populace racka chechtavého v tachovském okrese – Anenské rybníky u Plané (hlavně rybník Labutí) a rybník Mělký u Starého Sedliště. Na těchto dvou rybnících vydrželi raci chechtaví hnízdit nejdéle během sledovaného období. Kolonie na rybníce Labutí byla na Plánsku (severní třetina Tachovské brázdě) vždy téměř jediným hnízdištěm, neboť hnízdiště na rybníce Anenský, na malé tůňce mezi Anenskými rybníky a na rybníce Týnecký představovala jen malou část tamější populace. Na rybníce Labutí se v kolonii až do roku 1991 přes určité výkyvy udržoval počet okolo 500 párů, pak do roku 1998 už hnízdí kolonie slábla a v roce 1999 zanikla úplně.

V středu oblasti Tachovské brázdě, v okolí Tisové a Starého Sedliště bylo znát, že s úbytkem hnízdících racků z rybníků Choboty, Dlouhý a nakonec i Andělský (do roku 1976) se zvyšoval počet hnízd v kolonii na rybníce Mělký. Po roce 1985 nastal ale i na tomto rybníce pokles početnosti a v roce 1991 (tedy podstatně dříve než na Plánsku) zde rackové přestali hnízdit.

Na Borsku v jižní třetině Tachovské brázdě, byly vždy kolonie malé, vůbec nejvíce racků zde hnízdilo v roce 1975, kdy ve třech koloniích bylo dohromady cca 500 hnízdících párů. Posledním rokem, kdy zde rackové hnízdili, byl rok 1980.

Tab. 3: pokračování.*Tab. 3: continued.*

Rok / Year	Lokalita / Locality										
	LAB	ANE	A-L	TÝN	AND	DLO	CHOB	MĚL	CHOD	OBO	NOV
1996	150										
1997	150										
1998	20										

Tab. 4: Zastoupení různých typů umístění hnízda u racka chechtavého.*Tab. 4: Distribution of Black-headed Gull nests by site characteristics.*

Umístění / Placement	Počet případů / Number of cases	Podíl (%) z celkového počtu / Proportion of the total number
Porosty mokřadní vegetace / <i>Littoral vegetation</i>	4 393	61,0
Břeh, na zemi / <i>Shore, ground</i>	2 574	35,7
Volná voda / <i>Water</i>	93	1,3
Keře / <i>Shrubs</i>	36	0,5
Předměty vyčnívající z vody* / <i>Objects sticking out of the water*</i>	104	1,5
Celkem / Total	7 200	100,0

* Kameny, pařezy apod. / *Stones, stumps etc.*

Z pohledu charakteristiky prostředí byly kolonie racka chechtavého spíše na menších a středně velkých rybnících (tab. 3). Výjimkou byla kolonie na rybníce Labutí o rozloze cca 25 ha. Vždy šlo o rybníky v otevřené krajině, někdy vysloveně polní (např. rybník Mělký), jindy obklopené porosty stromů (např. rybník Labutí). Pokud se týče litorálních porostů, kolonie byly zaznamenány na rybnících s nízkými porosty, a to často i chudými. Jedině na rybníce Choboty (hnízdění zde bylo zaznamenáno jen v jediném roce) byla hnízda i v souvislých vysokých porostech.

Hnízda umístěná v zatopené příbřežní zatopené vegetaci byla nejčastější, tvořila skoro dvě třetiny celkového počtu (tab. 4). Ještě dosti hojně byla zastoupena i hnízda umístěná na břehu, obvykle v nevelké vzdálenosti od vody – tato hnízda tvořila asi třetinu všech případů. Zbýlá hnízda byla umístěna na mělčinách ve volné vodě. Celkově šlo jen asi o 3 % celkového počtu. Hnízda umístěná na předmětech vyčnívajících z vody (kameny, pařezy a pod.), stejně jako hnízda umístěná na kupkách větví vystavených zřejmě racky na mělčinách ode dna, byla jen ojedinělým zjevem. Velmi nepatrný podíl pak tvořila hnízda vystavená v zatopených keřích. Tato nepočetná umístění považují za nouzová řešení užívaná racky tam, kde byla litorální vegetace na březích zlikvidována nebo silně poškozena úpravami břehů těžkou mechanizací. Zatímco u některých

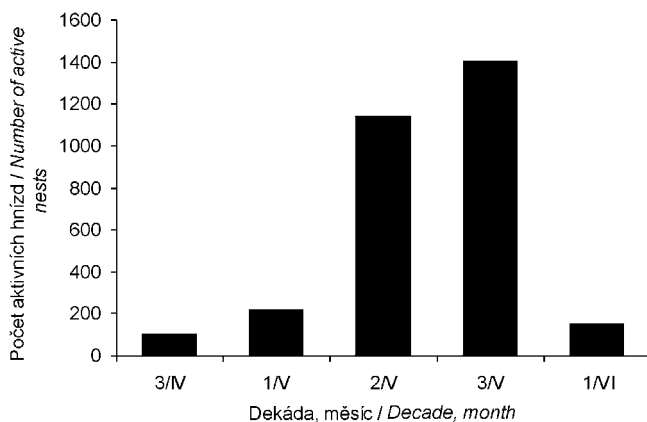
jiných druhů vodních ptáků, např. u lysky (ŘEPA 1974, 1979c) nebo u potápek (ŘEPA 2009), je takové nouzové umístění hnízd časté, u racka chechtavého se vyskytlo jen ojediněle. Je to dáno tím, že na rozdíl od předchozích druhů racek chechtavý vyhnízdí bez problémů v hnízdě na břehu.

Hnízdění racka chechtavého v okrese Tachov začínalo v poslední dekádě dubna, vrcholilo koncem května a velmi rychle končilo během první dekády června (obr. 1). Ve třetí dekádě dubna tvořily úplné snůšky asi jen polovinu případů z hnízd se snůškou (tab. 5) a připočteme-li hnízda nalezená jako prázdná (v této době jde zřetelně o dostavená hnízda do nichž zanedlouho bude snášeno), pak hnízda s neúplnou snůškou převažují. V první dekádě května byl podíl takto definovaných úplných snůšek v celkovém počtu aktivních hnízd zhruba stejný jako v předchozí dekádě, dokonce byl nalezen vyšší počet dostavených ještě prázdných hnízd. V druhé dekádě května již počet úplných snůšek přesahoval zřetelně počet prázdných dostavených hnízd, kterých je již jen velmi málo – snášení bylo ukončeno. V třetí květnové dekádě opět přibývalo prázdných hnízd, také hnízda s jedním a dvěma vejci byla významněji zastoupena, šlo však zřejmě o hnízda v nichž již probíhá líhnutí a obdobná situace byla ještě pozorována v první dekádě června. Celkový počet nalezených hnízd však byl v první červnové dekádě již velmi nízký, což znamená, že se vylíhl již vysoký podíl hnízd, ta dříve vylíhnutá již nebyla v terénu k rozpoznání a nebyla započtena. V druhé červnové dekádě bylo nalezeno již málo aktivních hnízd a v třetí červnové dekádě jsme našli již jen ojedinělá hnízda s jedním nebo dvěma vejci, což budou s vysokou pravděpodobností namnoze vejce nevylíhnutá a hnízdění zřetelně končí. Snášení vajec na Tachovsku u racka chechtavého tedy začínalo koncem dubna, vrcholilo do poloviny května, inkubace probíhala hlavně v květnu, v červnu již začínalo líhnutí a obvykle končilo už v polovině června, což se nijak výrazně neodlišuje od poměrů udávaných HUDCEM & ŠTASTNÝM (2005) pro celou ČR a SR.

Tab. 5: Počet vajec v hnízdě během hnízdní sezóny u racka chechtavého. Poznámka: nejde o velikost úplné snůšky, ale prostý počet zjištěný při kontrole.

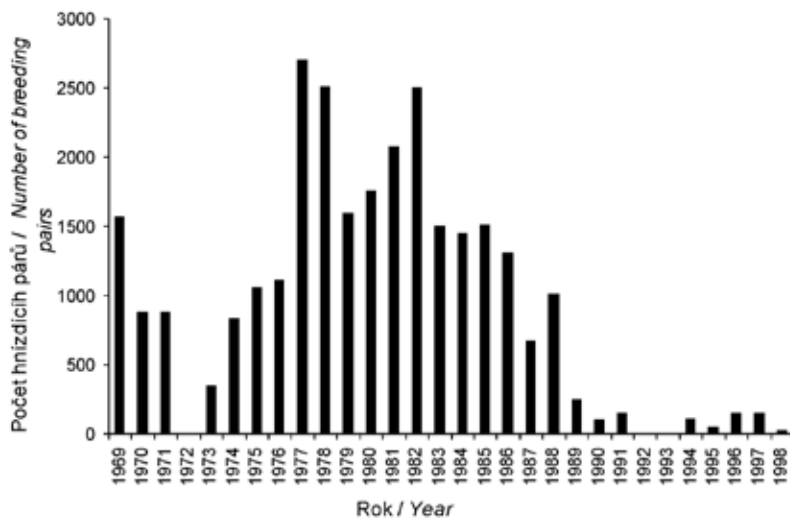
Tab. 5: *The number of Black-headed Gull eggs in the nest during the breeding season. Note: the numbers are not for complete clutches but simply the number of eggs found during a visit.*

Dekáda, měsíc / Decade, month	Počet vajec / Number of eggs					Celkem / Total
	0	1	2	3	4	
3/IV	8	16	22	52	1	99
1/V	71	26	31	86	5	219
2/V	94	103	332	605	7	1 141
3/V	707	260	256	181	1	1 405
1/VI	36	34	40	43		153
2/VI	22	8	7	2		39
3/VI	18	4	2			24
Celkem / Total	956	451	690	969	14	3 080

Obr. 1: Průběh hnízdění racka chechtavého (*Larus ridibundus*) na Tachovsku během sezóny. Uveden je počet aktivních hnízd.

Fig. 1: Timing of Black-headed Gull (*Larus ridibundus*) breeding in the Tachov region. Only active nests were counted.

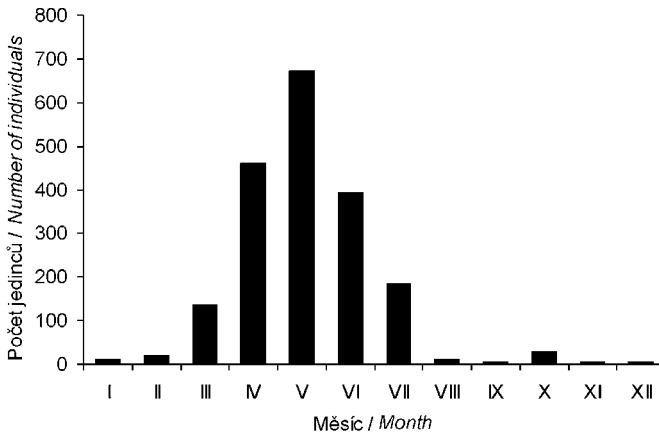
Obr. 2: Změny v celkovém počtu hnízdících párů racka chechtavého v okrese Tachov. Počet hnízdících párů byl zjištěn přímým sčítáním hnízd v koloniích.

Fig. 2: Changes in the total number of breeding pairs of the Black-headed Gull in the Tachov region. The number of breeding pairs was determined by direct counting of nests in the colonies.

V obr. 2 jsou uvedeny údaje o počtu zjištěných hnízdících párů v koloniích racka chechtavého na tachovském okrese v průběhu sledovaných let od roku 1969 do roku 1998, kdy hnízdící rackové v naší oblasti byli zaznamenáni naposledy. Do roku 1977 kolísala počet hnízdících párů maximálně do 1 000 párů, v letech 1978–1983 stoupl počet na maximum a v několika letech přesáhl i 2 500 párů. Od roku 1984 začal počet plynule klesat od 1 500 párů až na cca 200 párů. V letech 1994–1998 se již místní populace udržovala v nevelkém počtu do 100 párů, od roku 1999 již ravec chechtavý z Tachovska jako hnízdící druh vymizel. Sledoval tím trend, který byl zjištěn v celých západních Čechách (TEŤÁL 1993, VACÍK 1996, 2002a, 2002b).

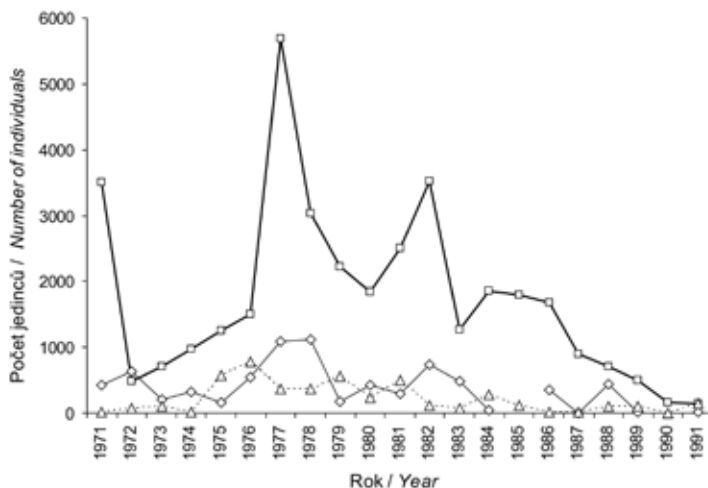
Ravec chechtavý byl na Tachovsku pravidelným hnízděčem, ale pak prodělal prudký pokles početnosti, který vedl k zániku hnízdni populace. Přitom byl na Tachovsku pravidelným a hojným hnízděčem i před začátkem sledovaného období (URBÁNEK & KONOPKA 1961, TESAŘ 1967). Prudký pokles početnosti byl zjištěn v celé ČR (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006), úplně vymizení lokálních populací je hlášeno např. z Lednicka a Pohořelicka (MARTIŠKO *et al.* 1994) nebo Náměště nad Oslavou (FIALA 1998). Přitom není možno rozeznat konkrétní příčiny těchto poklesů (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006).

Na obr. 3 jsou zachyceny změny počtu pozorovaných racků chechtavých na pravidelně sčítaných rybnících v Tachovské brázdě v průběhu roku. Rackové se ojediněle vyskytli i v zimě, od začátku března jejich počet rychle vzrůstal a v květnu dosáhl vrcholu, pak začínal počet rychle klesat, neboť rackové rychle opouštějí svá hnízdiště, takže se při sčítání v červnu již neprojevil přírůstek vyvolaný tohoročními mláďaty. V červenci již počet racků prudce klesal a od srpna se vyskytovali jen v nevelkém počtu, aniž by se nějak zvýšením počtu projevil podzimní průtah.

Obr. 3: Změny početnosti racka chechtavého na sledovaných rybnících během roku. Uváděný počet jedinců je průměrný počet pozorovaných jedinců při jednom sčítání v daném měsíci na celém souboru sledovaných rybníků.

Fig. 3: Changes in the number of Black-headed Gull in the Tachov region during the year. The given number of individuals is the mean number of observed individuals per one visit in a given month in the entire set of visited fishponds.

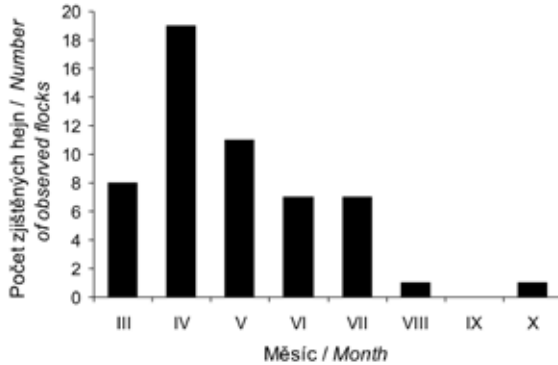

Obr 4: Změny v početnosti racka chechtavého ve vybraných obdobích roku během sledované periody (kosočtverce + tenká plná čára: březen, čtverce + silná plná čára: duben–červen, trojúhelníky + přerušovaná čára: červenec–srpen). Počet jedinců je průměr z celého sledovaného souboru rybníků na jeden snímek vypočtený ze všech snímků v daném období a roce.

Fig. 4: Changes in the abundance of the Black-headed Gull in selected periods of the year during the course of the research (rhombus + dashed line: March; square + solid line: April–June; triangle + bold solid line: July–August). The number of individuals is the mean from all the ponds visited during one visit counted from all visits in a given period and year.

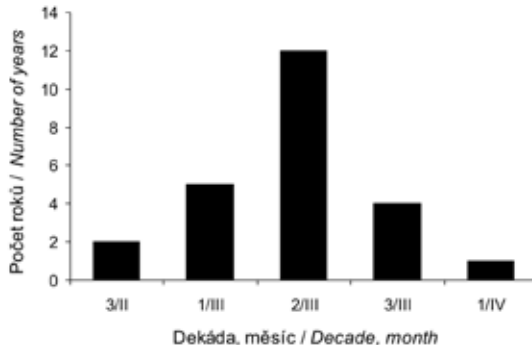
Na obr. 4 jsou zachyceny změny průměrného počtu pozorovaných jedinců racka chechtavého v některých obdobích roku v průběhu sledované periody let. Početnost ve všech obdobích velmi silně kolísala v průběhu sledovaných let, přesto však byla zřejmá jasná tendence k výraznému poklesu početnosti na začátku devadesátých let, naprosto ve shodě s poklesem počtu hnízdicích párů zjišťovaných sčítáním hnízd v koloniích.

Byla shromážděna pozorování 54 „velkých“ hejn o více než 150 jedincích z mimohnízdni doby. Většinou (26 případů) šlo o hejna čítající 151–200 jedinců. Ještě poměrně často (21 případů) byla vidána hejna dosahující počtu od 200 do 400 jedinců. Pětkrát byla pozorována hejnká o velikosti 400–1 500 ex. a pouze jednou bylo zastíženo hejno čítající 2 250 ex. Tato větší hejna se vyskytovala od března do října, přitom nejčastější byl jejich výskyt na jaře v dubnu a květnu (obr. 5). Větší hejna racků se nevyskytovala jen na rybnících, byť zde byla pozorována nejčastěji (41 případů), ale v 13 případech byla větší hejna viděna i na polích nebo v lukách. Z pohledu rozlohy lokality byla větší hejna nejčastěji (24 případů) zjištěna na malých rybnících, z pohledu umístění na rybnících v otevřené krajině (22 případů) a z pohledu porostů na rybnících s nízkými fragmentárními porosty (33 případů).

Obr. 5: Rozložení výskytu větších hejn racka chechtavého o velikosti nad 150 ex. u racka chechtavého v průběhu roku.

Fig. 5: The occurrence within a year of Black-headed Gull flocks larger than 150 individuals.

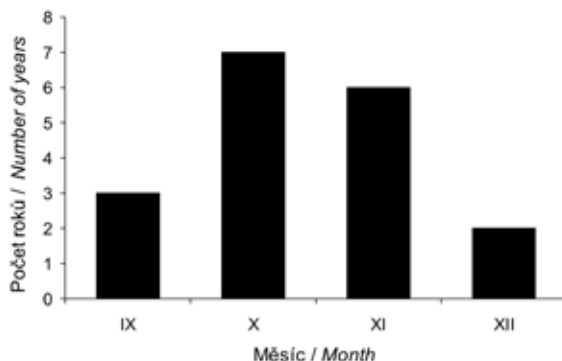

Obr. 6: Rozložení dat prvních pozorování racka chechtavého na Tachovsku v průběhu jarní sezóny (n = 24 let se spolehlivým údajem o přiletu).

Fig. 6: The distribution of first spring observation of Black-headed Gulls in the Tachov region (n = 24 years with accurate data on arrival).

Rackové byli zaznamenáni i v zimním období. V jediném roce 1979 bylo několik ojedinelých racků chechtavých zastíženo v lednu. Zimní výskyt v letech 1972 a 1990 byly zaznamenány v druhé půli února, takže je lze hodnotit jako brzký přilet. Obvykle se na jaře objevovali raci s jarním táním ledu na stojatých vodách. Případů, kdy byly rybníky sledovány v jarním období natolik intenzivně, že bylo možné určit dobu přiletu bylo celkem 24 (mezi roky 1967 a 2001). Nejčasnější pozorování bylo 22.2.1990 a nejpozdější 23.3.1982. Průměr data přiletu z sledovaných let vychází na 3. března (obr. 6).

Na podzim byly kontroly rybníků méně časté, takže spolehlivé datum posledních pozorování bylo stanoveno jen v 18 případech mezi lety 1968 a 1988. Nejdříve skončil výskyt racka chechtavého v roce 1989 a to 15.9., nejpozději pak v roce 1979 a to 13.12. Průměrné datum posledního pozorování vypočtené ze všech 18 sledovaných let připadlo na 17. října (obr. 7).

Obr. 7: Rozložení dat posledních pozorování racka chechtavého na Tachovsku v průběhu podzimní sezóny (n = 18 let se spolehlivým údajem o posledním pozorování).

Fig. 7: The distribution of last autumnal observation of Black-headed Gulls in the Tachov region (n = 18 years with accurate data on departure).

Racek černohlavý (*Larus melanocephalus*)

Ojedinělý výskyt v hnízdním období. V kolonii racků chechtavých na rybníce Labutí byli 28.4.1996 pozorováni dva jedinci, při dalších kontrolách již nebyli zjištěni.

Racek černohlavý je v ČR velmi vzácně hnízdící druh. Lokality jeho výskytu leží vesměs daleko od naší oblasti, nejbližší nám jsou na Českobudějovicku. V širším okolí sledované oblasti bylo zjištěno hnízdění v jediném roce 2001 u Chebu (ŠTASTNÝ *et al.* 2006). Námí zjištěný výskyt nasvědčuje možnosti zahnízdění i jinde v západních Čechách. S ohledem na podobnost racku chechtavému, v jehož koloniích zkouší hnízdit, nelze vyloučit, že podobné pokusy o zahnízdění unikly pozornosti.

Racek (*Larus argentatus/cachinnans/michahelis*)

Ojedinělý výskyt. Za celé sledované období bylo spolehlivě doloženo jediné pozorování: 26.10.1984 byl na rybníce Horní u Sklářů u Mariánských Lázní pozorován 1 ex. (F. Šebor *in verb.*). Na severní Moravě v posledních letech zimuje, v ostatních částech ČR je nepravidelně zaznamenáván na tahu (HUDEC & ŠTASTNÝ 2005). Vzhledem k tomu, že v době pozorování nebyly formy *L. argentatus*, *L. cachinnans* a *L. michahellis* uznávány jako druhy, nebylo odlišeno, o který z těchto druhů jde.

V ČR se pravidelně vyskytuje např. na pohnízdnicích shromaždištích na Karvinsku na severní Moravě, jinde v ČR jde spíše jen o občasná pozorování (HUDEC & ŠTASTNÝ 2005). Jinde v západních Čechách pravidelně bývá vidán na přehradních nádržích Skalka a Jesenice u Chebu nebo i na některých rybnících Holýšovska a to většinou v zimě (prosinec–duben) (viz TĚTÁL 1993, VACÍK 1996, 2002a, 2002b). V uvedených pramenech rovněž nebyly rozlišovány výše uvedené tři formy považované dnes za druhy.

Chaluha pomořanská (*Stercorarius pomarinus*)

Ojedinelý výskyt. Za celé sledované období je známo jediné pozorování: 31.8.1978 byl na rybníce Dolní u Chodové Plané pozorován 1 ex. V ČR se tento druh objevuje sice nepravidelně, ale opakovaně a to hlavně v podzimním tahu (HUDEC & ŠTASTNÝ 2005), kam spadá i jediné pozorování na Tachovsku.

Rybák obecný (*Sterna hirundo*)

Velmi řídce na tahu. Výskyt rybáka obecného byl zaregistrován pouze na čtyřech rybnících v Tachovské brázdě. Nejčastěji byl zaznamenán na rybníce Novodvorský u a to celkem čtyřikrát (roky 1973, 1983, 1984, 1987). Další lokalita s opakovaným výskytem je rybník Bachor, kde byl zaznamenán dvakrát (1978, 1990) a rybník Andělský, kde byl rovněž zaznamenán dvakrát (1973 a 1978). Poslední lokalitou, kde byl tento druh jednou zjištěn, je rybník Velký Jemnický u Jemnice (1978). Pokud byl pozorován vícekrát v jednom roce, šlo vždy o vzdálené lokality. V roce 1973 to byly rybníky Novodvorský a Andělský, v roce 1978 na rybníce Andělský a Bachor. Třetí výskyt v roce 1978 byl na rybníce Velký Jemnický, vzdáleném od Andělského jen asi 2 km, pozorování však byla časově vzdálená (18.7. a 14.9.). Vesměs šlo o pozorování osamoceného jedince, jen dvakrát se jednalo o dva jedince. Není tedy doložen žádný případ dlouhodobějšího výskytu, natož o pokusu hnízdění. Zmíněné čtyři rybníky jsou všechny otevřené polní rybníky, různé velikosti od necelých 10 ha do 25 ha. Rybníky Novodvorský a Bachor mají chudé nízké litorální porosty, Velký Jemnický má souvislý lem vysokých porostů a rybník Andělský velmi bohaté měkké i tvrdé porosty.

Byl zaznamenán jediný výskyt v jarním období (2.5.1973 – rybník Novodvorský), jinak všech osm dalších pozorování připadlo na léto a začátek podzimu (dvě v červenci, čtyři v srpnu a dvě v září). Nejpozdější pozorování bylo 14.9.1978 na rybníce Velký Jemnický.

Pět pozorování pochází ze sedmdesátých let, další tři z osmdesátých let a zatím poslední pozorování bylo na rybníce Bachor 7.8.1990.

Rybák obecný v ČR hnízdí častěji, ovšem jen v několika oblastech opět dosti vzdálených Tachovsku (jižní Čechy a Morava, Ostravsko). Nejbližší oblasti pravděpodobného a možného hnízdění leží až na Blatensku a Strakonicku – proto tolik neudivuje, že občasně zálety na Tachovsko jsou velmi řídké.

Rybák černý (*Chlidonias niger*)

Pravidelně pozorován na tahu. Většina pozorování byla uskutečněna na rybnících v Tachovské brázdě. Celkem byl rybák černý pozorován v 62 případech a jen jednou byl zjištěn mimo Tachovskou brázdou na rybníce Víchovský u Víchova v Tepelské plošině. V Tachovské brázdě byl rybák černý pozorován na následujících rybnících: Regent, Anenský a Labutí u Plané, Choboty a Velký Podveský, Modrý a Velký Hlinský, Březový a Velký Jemnický, Silniční a Suchá, Pískový ve střední části oblasti na Sedlišku, rybník Bachor, rybníky Tážný, Novodvorský, Prádo a Počátek u Boru.

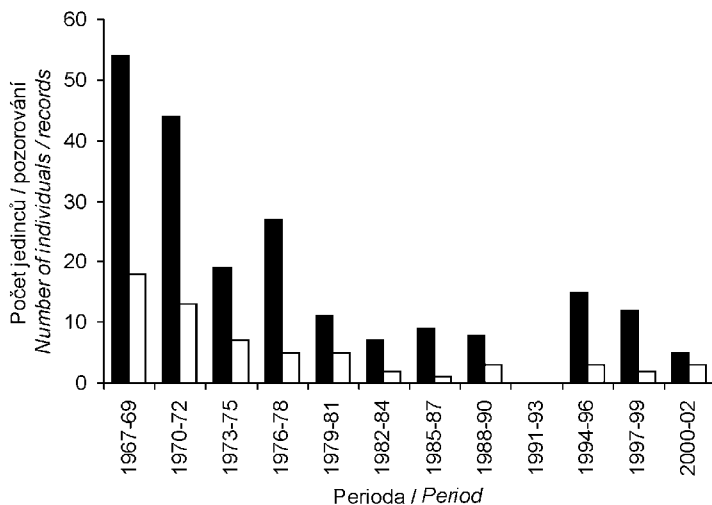
Rybáci černí byli nejčastěji pozorováni na velkých rybnících (38 případů), ještě dosti často byli pozorováni na rybnících středních (23 případů), zatímco na malých rybnících byli vidáni jen ojedinelé. Hodnotíme-li výskyt podle

polohy rybníku v krajině, pak převažoval výskyt na otevřených polních rybnících (40 případů), rybníky lesní představovaly jen 14 případů, na rybnících u lesa se vyskytl jen ojediněle a na polních rybnících obklopených stromy nebyl zjištěn vůbec.

Rada pozorování rybáka černého připadla na květen a červen, dokonce několikrát byl na témže rybníce zjištěn výskyt ve dvou po sobě následujících termínech, což naznačuje možnost delší přítomnosti na jedné lokalitě (29.4 a 3.5.1969 bylo 5 a 10 ex. na rybníce Choboty, 7.5 a 19.5.1971 výskyt 7 a 2 ex. na rybníce Labutí). Přesto nebyl zjištěn žádný náznak pokusu o hnízdění a šlo tedy nejspíše o potulky nehnízdících jedinců.

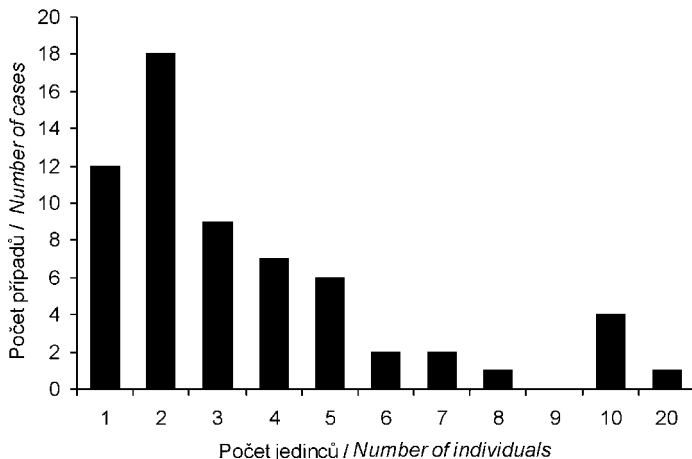
První rybáci se objevovali v dubnu, v květnu jejich výskyty dosahovaly maxima početnosti, pak v červnu došlo k jejímu poklesu a v červenci a srpnu početnost mírně vzrostla (obr. 8). V září byly výskyty jen ojedinělé. Zřetelně více se rybáci černí vyskytovali na začátku sledovaného období, nejčastěji v 70. letech 20. století. V 80. a 90. letech 20. století byli zjišťováni mnohem méně často (obr. 9).

Nejčastěji byly zjištěny dvojice a jen o něco méně často jednotliví jedinci. Tyto dva případy představovaly zhruba polovinu všech pozorování. Nad pět jedinců mělo jen 10 z 62 pozorovaných případů. Zatímco desetikusové hejntko bylo ještě několikrát pozorováno, větší hejntka byla naprostou výjimkou, pouze jedinkrát bylo viděno hejntko 20 ex. (obr. 10).

Obr. 9: Změny v početnosti a výskytu rybáka černého v průběhu sledovaných let na Tachovsku (černé sloupce – počet pozorovaných jedinců, bílé sloupce – počet pozorování).

Fig. 9: Changes in the number and occurrence of the Black Tern during the period of research in the Tachov region (black column: number of individuals; white column: number of observations).

Obr. 10: Četnost variant počtu současně pozorovaných jedinců u rybáka černého na Tachovsku.

Fig. 10: The number of Black Tern flocks of different sizes in the Tachov region.

V naší republice hnízdí rybák černý v menším počtu, lokality jeho výskytu jsou však více rozptýleny po celém území republiky, takže je větší možnost záletu jedinců z těchto území i na naše rybníky. Rybák černý vykazuje v České republice pokles početnosti (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006), což je v souladu i s pozorováními z Tachovska.

Poděkování

Autor děkuje především všem spolupracovníkům z aktivu při Okresním muzeu v Tachově a ze strážce přírody okresu Tachov, kteří poskytli svá pozorování. Dále děkuje vedení Okresního muzea v Tachově a bývalého okresního úřadu v Tachově za pochopení pro tato sledování a umožnění jejich realizace. Dík patří také oběma anonymním recenzentům práce za jejich cenné podněty a připomínky.

Souhrn

V příspěvku jsou shrnuty údaje o výskytu racků (Laridae) a rybáků (Sternidae) v rybníční oblasti Tachovské brázdy (okres Tachov, Plzeňský kraj) v letech 1967–2001. Byl zjištěn výskyt šesti druhů. Racek chechtavý (*Larus ridibundus*), původně pravidelný a hojný hnízdič, během sledovaného období jako hnízdič vymizel (poslední hnízdění v roce 1999). Racek „stříbrný“ (*Larus argentatus/cachinnans/michahellis*) byl pozorován jen jednou a racek černo-
hlavý (*Larus melanocephalus*) byl pozorován také jednou v hnízdní kolonii racka chechtavého, ovšem bez dokladu o hnízdění. Chaluha pomořanská (*Stercorarius pomarinus*) byla rovněž pozorována jedenkrát. Rybák obecný (*Sterna hirundo*) se vyskytoval řídce (<10 pozorování) na tahu a rybák černý (*Chlidonias niger*) byl v 62 případech zaznamenán na tahu. V příspěvku jsou

zejména pro nejhodnější druh, racka chechtavého, uvedeny konkrétní údaje o hnízdní ekologii, preferenci různých nádrží při hnízdění, výskytu v mimo-hnízdním období a přeletu a odletu atp.

Summary

This study provides an overview of knowledge on the occurrence of Gulls (Laridae) and Terns (Sternidae) in the Tachov District (Western Bohemia, Plzeň region, Grid nos. 6142, 6242, 6342, 480–500 m a.s.l.; densely inhabited rural landscape, approximately 40% covered by sparse forests, with numerous but rather small fishponds) in the years 1967–2001. Black-headed Gull (Larus ridibundus) was found to be the most numerous but steeply declining species (recently extinct, last breeding in 1999). Black Tern (Chlidonias nigra) was found to be a regular but declining migrant, and Common Tern (Sterna hirundo) was found to be a rare migrant. Former “Herring Gull” (Larus argentatus/cachinnans/michahellis), Mediterranean Gull (Larus melanocephalus) and Pomarine Skua (Stercorarius pomarinus) were exceptional wagrants. For the most numerous and the only breeding species, the Black-headed Gull, we present more concrete quantitative data (including nesting biology) – e.g. habitat selection during breeding season, occurrence during the year and timing of migration in this region.

Literatura

- FIALA V. 1998: Změny v ptactvu Náměšťských rybníků v období 1985–1997. *Zprávy MOŠ* 56: 99–119.
- HUDEK K. & ŠTASTNÝ K. (eds) 2005: Fauna ČR, Ptáci – Aves 2/II. *Academia, Praha*.
- CHYTLIL J. & MACHÁČEK P. 2000: Vývoj hnízdních populací rackovitých (Laridae) a rybákovitých (Sternidae) na nejjižnější Moravě. *Sylvia* 36: 113–126.
- KLÍMA M. 1964: Příspěvek k hnízdní bionomii racka chechtavého (*Larus ridibundus* L.). *Zoologické listy* 13: 11–124.
- KLOUBEC B. 2002: Početnost jihočeské hnízdní populace racka chechtavého (*Larus ridibundus*) v letech 1998–2000. *Sylvia* 38: 75–82.
- MARTIŠKO J., ŠTASTNÝ K., BEJČEK V., HUDEC K., PELLANTOVÁ J. & VLAŠÍN M. 1994: Hnízdní rozšíření ptáků – Jihomoravský region. Část 1. – Nepěvci. *Moravské zemské muzeum, ZO ČSOP Pálava, Brno*.
- MUSIL P. 1996: Metoda dvou kontrol: kritické zhodnocení. *Sylvia* 32: 81–102.
- NOVÝ P. 1978: Chráněné rostliny okresu Tachov. *Sborník metodických materiálů pro školy 1. Okresní muzeum Tachov*.
- ŘEPA P. 1974: Bemerkungen zur Nistökologie der Blesralle (*Fulica atra* Linnaeus, 1758) an den Teichen im Gebiet Tachovská brázda. *Folia musei rerum naturalium Bohemiae occidentalis, Plzeň, Zoologica* 9: 1–91.
- ŘEPA P. 1975: Obratlovci SPR Anenské rybníky u Plané u Mariánských Lázní. Závěrečná zpráva výzkumného úkolu rezortního plánu MK ČSR 21/73. *Nepublikovaný rukopis, uložen v Západočeském muzeu, Plzeň*.
- ŘEPA P. 1979a: Zvířena tachovského okresu. *Sborník metodických materiálů pro školy 2. Okresní muzeum Tachov*.
- ŘEPA P. 1979b: Qualitative und quantitative Zusammensetzung der Wasservogelgesellschaften im staatlichen Naturschutzgebiet Anenské rybníky bei Mariánské Lázně /Südwestböhmen/. *Folia musei rerum naturalium Bohemiae occidentalis, Plzeň, Zoologica* 12: 1–30.

- ŘEPA P. 1979c: Neststandorte und Gedeihen der Blassralle (*Fulica atra*) an den Teichen in Südwestböhmen (Aves: Ralliformes). *Věstník Československé společnosti zoologické* 43: 49–59.
- ŘEPA P. 1987: Änderungen in der Abundanz der nistenden Wasservögel auf den Teichen in der Geländefurche Tachovská brázda (Südwestböhmen) in den Jahren 1973–1984. *Věstník československé společnosti zoologické* 54: 304–317
- ŘEPA P. 1989: Změny v početnosti letních populací vodních ptáků v rybníční oblasti Tachovské brázdy (západní Čechy) v letech 1975–1988. *Zprávy muzeí Západočeského kraje, Plzeň, Příroda* 38–39: 83–86.
- ŘEPA P. 2009: Potápky (Podicipedidae) Tachovska. *Erica* 16: 27–54.
- ŠTANCL L. & ŠTANČLOVÁ H 1987: Ptactvo Pardubicka II. Bohdanečsko. *Krajské muzeum východních Čech, Pardubice*.
- ŠŤASTNÝ K. & BEJČEK V. 1993: Početnost hnízdních populací ptáků v České republice. *Sylvia* 40: 27–48.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003. *Aventinum, Praha*.
- TĚŤÁL I. (ed.) 1993: Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1992. *Sborník Západočeského Muzea v Plzni, Příroda* 88: 1–61.
- TESAŘ J. 1967: Ptactvo Tachovska. *Sborník Západočeského Muzea v Plzni, Příroda* 1: 1–79.
- URBÁNEK B. & KONOPKA J. 1961: Ptáci státní přírodní rezervace Annenské rybníky u Mariánských Lázní. *Ochrana přírody* 16: 132–135.
- URBÁNEK L. 2003: Historie rozšíření racka chechtavého (*Larus ridibundus*) na Nymbursku. *Panurus* 13: 73–80.
- VACÍK R. (ed.) 1996: Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1993. *Sborník Západočeského Muzea v Plzni, Příroda* 93: 1–61.
- VACÍK R. (ed.) 2002a: Faunistická pozorování v západních Čechách v letech 1994–1995. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda* 100: 1–77.
- VACÍK R. (ed.) 2002b: Faunistická pozorování v západních Čechách v letech 1996–1998. *Sborník Západočeského Muzea v Plzni, Příroda* 101: 1–71.